

Mémoire sur les migrations des Tsiganes à travers l'Asie par M. J. de Goeje [= Mémoires d'Histoire et de Géographie orientales, Nr. 3] Leiden (Brill) 1903.

E munka szerzője már 1875-ben az amsterdami tudományos Akadémia értekezései során megjelent dolgozatában «*Bij drage tot de geschiedenis der Zigeuners*» (Adalékok a cigányok történetéhez) a cigányság történetének ismeretét egy fontos irányban egészítette ki, a mennyiben reá mutatott azon tanulságokra, melyeket a cigányoknak Indiából történt kivándorlására és Ázsia nyugati részeiben való megtelepedésére az arab történelmi irodalomból meríthetünk.

E források földolgozását a jelen munkában még bővebb alapon végezheti, mit közel három évtizeddel ezelőtt közzétett holland nyelvű akadémiai értekezésében. Mondhatni, hogy a cigányság vándorlásai történetét azon időt megelőzőleg, hogy a görög birodalom területére átlépnek (X. század), a honnan később Európa különféle országaiba vándorolnak, csakis az arab forrásokból ismerhetjük meg. Mezopotámiában és Szíriában való megtelepedésük az iszlám omajjád khalifáinak Indiában viselt hadjárataival van kapcsolatban. Már előbb is ugyan szól észak-indiai hazájokból való kivándorlásukról. Iszpaháni Hamza történetíró (a X. században) közli először azon, Firduszitól költői alakban is megőrzött adatot, hogy az V. században Bohrám Gúr szaszanida király az indiai uralkodótól 12000 zenetudó embert kért arra a célra, hogy munkás alattvalóinak nemes szórakozást szerezzen. Az ind királynak Perzsiába bevándorolt muzikusai voltak az első cigányok, kik őshazájokat elhagyva, Ázsia nyugati részeibe vándoroltak és csakhamar kóborló életet folytattak. Meglehet; hogy az adat, melylyel India fiainak Nyugat-Ázsiában való megjelenését törekedtek megmagyarázni, nem felel meg igaz történeti ténynek; öt száz év választja el Hamzát és Firduszit azon időtől, melybe a tőlük elbeszélt történetet helyezik; talán későbbi eseményt régibb korba tettek át, hogy számára magyarázó előzményeket nyerjenek; ez eljárással a keleti történetírásban is lépten-nyomon találkozunk.

Sokkal biztosabb alapon mozognak azon adatok, melyek a cigányoknak Indiából a VII—IX. századokban történt kivándorlásáról szólnak. Már az iszlám első idejében találkozunk a *Zott*

néptörzsszel (az arabok így nevezik az Észak-Indiából elszakadt törzseket) az Euphrates és a sivatag között elterülő tartományban; az araboknak a perzsák ellen viselt hódító háborújában az utóbbiak seregében számos zott harczol, kik a perzsák ügyének hanyatlásakor nem késnek a győző arabokhoz átpártolni. Az iszlám területére nagyobb számmal csak a VIII. század vége felé vándorolnak be. Az arab történetírók ugyanis nagy körülménységgel beszélnek, hogy azon hadjáratok alkalmával, melyeket az omajjád khalifák északi India ellen intéztek, a hadvezérek a meghódított tartományból több ezer zott-ot hoztak magokkal, kiket a Tigris partjain levő mocsaras területeken telepítettek meg, melyeknek művelésére nagyon alkalmasnak találták ezen indiai embereket, kik hazájukban is az Indus folyam mocsaras partvidékéit lakták. Jóságuk nagyszámu bivalyból állt, melyeket magokkal hoztak; a mocsaras vidékre csak ez állat volt alkalmas. Innen aztán egy részöket csakhamar északi Syriába vitték át, Antiochia és Mopsuestia (Masszisa) vidékére, a hol 4000 bivalyukkal az ott pusztító oroszlánokra ijesztettek. A megtelepített zottok a khalifa országaiban csakhamar befolyásra tettek szert. A IX. században, az abbaszida khalifák uralkodásának első idejében, újabb ind jövevényeket eresztenek a zottok által elfoglalt mezopotámiai területekre, a hol azonban annyira elhatalmasodnak, hogy a kormány ellen föllázadhatnak, utonállásukkal az ország nyugalmit megzavarják és a kereskedelem biztonságát megakadályozzák. 834-ben a khalifa Odsaif hadvezért küldi a nyugtalan indusok ellen. Odsaif a zottok forradalmát legyőzi, ezerszámra hozza őket diadallal a székvárosba, Bagdadba. A történetírók 27.000-re teszik számukat, közöttük 12.000 fegyverfogható. Miután a bagdádiakkal megbámultatták a furesa nemzeti öltözetükben fölvonuló barna legényeket, Syria északi határszélére száműzik és ott a közmunkák teljesítésére használják. 855-ben a byzancziak a határon berontanak és egyéb zsákmánnyal és foglyokkal az ott tartózkodó zottok nagy részét is magukkal viszik. «Íme ez az első cigány-csapat, mely a byzanczi birodalom területére átlépett» (31. lap).

Itt kezdődik a cigányok vándorlásának második korszaka. A byzanczi Kis-Ázsiából idővel nyugat felé vándorolnak, a birodalom európai területeire, innen Európa északibb tartományaiba. A cigányok vándorlásainak az előbbieken röviden vázolt első korszaka, melyben északi Indiából Mezopotámián és Syrián át

a byzanci birodalomba vetődnek, csakis az arab történelmi források alapján ismerhető meg. E részletek a khalifátus hódító háborúival állnak szoros kapcsolatban és a háborúk történetiróinak figyelmét nem kerülték el. A khalifátus egy sok ezerre menő új népelemmel gyarodik a zottok behozásával, mely mint észrevehettük, nemzetgazdasági tekintetben sem volt közönyös természetű. De Goeje nagy szolgálatot tett a cigányság története iránt érdeklődő köröknek, midőn az arab történelmi forrásokból meríthető adatokat összeállította és belőlük teljes képet alkotott a cigányok szerepéről Nyugat-Ázsiában a VII—X. századig.

A cigányok a keleti irodalomban különféle neveken fordulnak elő; ezeket már D. G. előtt *Anastas* karmelita atya nagyon alaposan állította össze (v. ö. A buddhismus hatása az iszlámra 14. l. 2. jegyz.) és d. G. ez előmunkálatnak már hasznát is vehette. Az a véleménye, hogy az Indiából kivándorolt nép különféle északindiai néptörzshöz tartozott, melyek csak Nyugat-Ázsiában olvadtak össze; a különböző elnevezésekben még a különféle eredet nyomait találjuk. Ez elnevezésekből azonban leginkább kimagaslik a zott név; ez a cigányoknak legközönségesebb neve az arab irodalomban. A történelmi munkákban, a hol syriai és mezopotamiai szereplésükről, zendülésükről és a határszéli tartományokba való száműzésükről van szó, mindig zott-okat említenek. De Goeje már 1875-iki munkájában e zott nevet a dsát indiai néptörzsszel mondta azonosnak. Minthogy az arab tudósítók nem mondják meg, hogy Észak-India mily népéből valók azok az emberek, kiket az omajjádok hadvezérei indiai hadjárataiktól magokkal vittek, D. G. a zott névből, melyen első föllépésük óta ismeretesek, azt következteti, hogy a dsát néphez tartozott, mely még mai nap is a Pendzsáb tartomány déli részén az Indus folyam partjait lakja. E származtatáshoz azonban a nyelvészek nem járulhattak hozzá. Különösen Miklosich és legújabbán Pischel súlyt helyeztek arra, hogy a cigány nyelv nem mutat szoros rokonságot a dsátok dialektusával; a nyelvhasznítás északibb eredet föltevését követeli a zottok számára és inkább arra a területre mutat, mely India északnyugati részén Dardisztán és Káfirisztán néven ismeretes, délről Afganisztántól határolva, melynek északi nagy városára Kábulra emlékeztet a cigányoknak egyik keleti elnevezése is: kábuli.

Szerzőnk itt ismertetett újabb könyvében a nyelvészeti ellenvetések súlyát két megjegyzéssel törekedik gyengíteni: először

azzal, hogy a dsát nép nyelvének mai alakulatából, melyből a nyelvészek az ő hypothesisának visszautasításában kiindulnak, nem kíván következtetést vonni a zottok nyelvjárására, mely amattól vagy tizenkét évszázaddal ezelőtt ágazott el; másodsor azzal, hogy feltevése szerint az Indiából kivándorolt cigányok, a mint fent is említve volt, nem egy ugyanazon néptörzshöz tartoztak; a dsáton kívül lehetnek északibb népekhez tartozó emberek is, kiknek nyelvjárása jutott túlsúlyra, midőn a keverék egy néppé olvadt össze. E népet az arabok a dsát rétegről leginkább zottnak nevezték, a nélkül azonban, hogy egyéb elnevezéseik teljesen feledésnek indultak volna.

De Goeje könyve egy külön függelékében egy népnévvel foglalkozik, mely az arab forrásokban a zottoktól szorosán megkülönböztetve, de velök kapcsolatban fordul elő mint a khalifai birodalomban elszéledt népréteg, mely a zottokkal szövetkezve részt vesz ezeknek zendülésében az abbaszida kormány ellen. Nevük Szajábidsa (86. lap). De Goeje e népet Sumatrából származtatja. De ezt maga sem tartja biztosnak. Mai nap, midőn a pusztá hanghasonlóságból való következtetéseknek oly nagy a divatja, lehetetlen e kapcsolatban a Szajábidsa név hallatára nem emlékeznünk egy cigány műszóra, melyet Wlislöcki a Pallas-Lexikon Czigány-cikkének külön mellékletében (XIV. lap és kk.) gyakran említ. Szájbidsó-nak nevezik a cigányok egyes csoportjaik főembereit, elöljáróit. Nincs-e valami kapcsolat a Szájbidsó és a Szajábidsa (többesszámú alak) nevek közt? Mindenesetre föltűnő véletlen, melynek csak az járhat végére, ki cigányul tudván, a szájbidsóra nem csak oly fölszinesen bámul, mint e soroknak a cigány nyelvhez nem konyító írója, ki ez úton a Szajábidsa szót cigány philologusaink figyelmébe ajánlja.

Mindenesetre föltűnő, hogy De Goeje, ki könyvében a cigány népről és nyelvéről tárgyaló irodalmat nagy terjedelemben veszi figyelembe, egy betűvel sem mutatja, hogy arról, a mit nálunk a nép- és nyelvtudomány ez érdekes fejezetéről dolgoztak, tudomása van.